

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 321.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.52.249960>

Поліщук Ігор Олексійович, доктор політичних наук, професор,
професор кафедри соціології та політології, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: i_polischuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6864-4425

ГЕОПОЛІТИЧНА РОЛЬ УКРАЇНИ

У статті розглядається геополітичне позиціонування України за умов формування багатопольярної моделі світового порядку. Розкриваються основні чинники, що впливають на місце та роль України на сучасній геополітичній карті світу. Територія України завжди знаходилася в центрі геополітичних подій. Україна на початку XXI ст. перебуває на широтній геополітичній осі, полюсами якої є Європейський Союз і Російська Федерація. Робиться висновок, що ефективне геополітичне позиціонування України на сучасному етапі – східний форпост західної демократичної цивілізації, який протистоїть авторитарній загрозі зі Сходу для всього колективного Заходу. Європейський вибір України вимагає конкретизації та чіткого визначення термінів вступу до ЄС як повноправного члена. В іншому випадку необхідно зробити перегляд геостратегічної доктрини в бік більшої суверенізації в рамках євроатлантичної цивілізації.

Ключові слова: Україна, геополітика, євроатлантична цивілізація, Європейський Союз, Російська Федерація, модернізація.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної геополітичної ситуації в світі свідчить про те, що формується нова багатопольярна модель світового устрою, у межах якої поряд із США з'являються нові центри сили: Китай, Європей-

ський Союз, Індія, Бразилія, Росія тощо. Власні інтереси кожної з цих країн та міждержавних утворень є розбіжними в політичній, економічній, безпековій та інших сферах, що призводить до протистояння між ними і на світовому, і на регіональному рівнях, а як наслідок – до посилення світової нестабільності, розв’язання війн та збройних конфліктів [1, с. 50]. Як зазначає О. Кривицька, «сучасний світ стрімко змінюється і загострює традиційні та породжує нові загрози й виклики національній безпеці України, вимір яких залежатиме від глобалізаційних перетворень» [2, с. 133]. Україна як суверенна держава опинилася у складній ситуації, коли швидкі зміни у світі потребують уточнення її місця і ролі за умов формування нової реальності [3]. Пострадянська трансформація України затягнулася (триває понад 30 років), тому наш європейський вибір, який закріплено в Конституції, вимагає конкретизації та чіткого визначення термінів євроінтеграції або перегляду геостратегічної доктрини в бік більшої суверенізації в рамках євроатлантичної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням геополітичних питань з різних сторін наразі займаються багато іноземних і вітчизняних учених. Так, відомий український геополітик професор В. О. Дергачов пропонує, зокрема, геополітичну теорію Великих багатомірних просторів, аналізує геополітичний код України, надає геополітичні прогнози тощо [4]. Ю. І. Шмаленко розглядає сутність геополітичних вчень українських дослідників та геостратегію Української держави [5]. О. В. Дашевська розкриває геополітичний статус держави [6]. О. С. Вонсович розкриває безпековий аспект України в геополітичному просторі Європи [7]. В. А. Булгаков визначає концептуальні засади геополітичних пріоритетів України [8]. А. С. Гальчинський показує місце України на перехресті геополітичних інтересів провідних світових гравців [9]. М. Русанова здійснює критичний аналіз класичної геополітики як джерела створення імперій [10]. А. Ставицький показує вплив сучасних геополітичних викликів на економічну безпеку держави [11]. У той же час відкритим залишається питання геополітичної ролі України, геостратегічної концепції нашої держави для визначення нашого геополітичного майбутнього.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є визначення геополітичної ролі України на сучасному етапі та надання рекомендацій щодо посилення геополітичної позиції нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Визначення геополітичної ролі України натеper є різноплановим у різних джерелах та у різних вчених різних країн.

Наведемо декілька з них. «Буферна зона», окраїна «руського світу», складова східно-слов’янської православної цивілізації («Откуда есть и пошла Русская земля»), «серце Європи», «брама Європи», «міст» між Європою та

Азією («Із варяг у греки»), «країна стратегічного транзиту», «цивілізаційне роздоріжжя», «геополітична вісь», «розколота країна», «сила стримування Росії» тощо. Усі ці визначення певною мірою передають різні аспекти геополітичного місця України здебільшого в історичному контексті.

Як зазначає С. Плохій, «розташована на західному краю Євразійського степу, Україна протягом багатьох століть була брамою Європи. Інколи, коли «брама» зачинялася внаслідок війн чи конфліктів, Україна допомагала зупинити іноземні навали зі сходу та заходу; коли ж вона була відчинена, як це найчастіше траплялося в українській історії, вона правила за міст між Європою та Азією, сприяючи обміну людьми, товарами та ідеями» [12, с. 23].

Для розуміння сучасного місця України на геополітичній карті світу необхідно враховувати її екзистенційне значення для Росії, яка не може уявити своє буття та майбутнє без української складової. Цьому сприяє понад 300-річний період існування в спільній державі. На мій погляд, доволі точно передає логіку розсудів російської еліти І. Тодоров: «Протягом пострадянського періоду Росія намагалася визначитися, чим їй слід бути: імперською силою, яку всі бояться, або країною, яка передусім турбується про добробут громадян. Президент В. Путін, здається, вирішив це питання на користь амбітної політики експансії. Процвітання – це добре, але до певного часу, адже воно народжує людей, які незалежно мислять і які можуть шляхом голосування скинути свого правителя» [13, с. 293].

Зб. Бжезінський цілком справедливо наголошував: «... те, що Україна згодом якимось чином буде «реінтегрованою», залишається предметом віри багатьох членів російської політичної еліти. У результаті, російський геополітичний та історичний сумнів у відокремленому статусі України недвозначно зіткнувся з американським переконанням, що імперська Росія не може бути демократичною Росією» [14, с. 104]. Російське минуле для України ще тривалий час залишатиметься вагомим чинником розвитку та перспективи, адже все одно ми будемо залишатися поруч, маючи найдовший спільний кордон та зв'язки.

Проміжне положення України зумовило надзвичайну різноманітність нашої природи. Якщо більшість європейських країн відзначаються одним природним типом, то Україна має аж п'ять кліматично-рослинних зон: поліську, лісостепову, степову, гірську і середземноморську (на південному березі Криму). Три найбільші природні зони України вдало доповнюють одна одну. Кожна з них зумовлює цілком певний спосіб життя свого населення. Різниця природних умов підштовхує населення до контакту й обміну. Така взаємодія в масштабі цілої України фіксується ще з часів землеробської трипільської цивілізації і сучасних їй степових кочівників.

Історично інтереси України спрямовувалися не так на мало заселений Схід, як на густонаселену Європу. Пошук Україною свого місця в Європі є наскрізь-

ною домінантою нашої історії. Самим своїм розташуванням Україна приречена на сильну зовнішню політику, на вироблення свідомої європейської геостратегії. Стабільна Україна є гарантом безпеки в ключовій зоні, де стикається континентальна й середземноморська Європа. Колективний Захід має остаточно визнати Україну як частину євроатлантичної цивілізації, адже це підтверджує її історичне минуле, географічне розміщення, належність до культурних традицій європейської цивілізації, демографічний склад населення, можливості економічних зв'язків із країнами Європи.

Терени України завжди перебували в центрі геополітичних подій. Адже тут перетиналися й перетинаються основні геополітичні осі. Так називають держави, які через своє вразливе місцерозташування опинилися всередині активних впливів різних геополітичних центрів. До таких держав належить і Україна, яка на початку XXI ст. перебуває на широтній геополітичній осі, полюсами якої є Західна Європа (Європейський Союз) і Російська Федерація. При цьому на заході територія України безпосередньо прилягає до європейських держав, які після розширення ЄС входять у найпотужніше інтеграційне угруповання світу. Крім того, поступово відбувається відродження традиційної меридіональної осі – Балтійсько-Чорноморської [15, с. 64]. Отже, Україна лежить на перетині транспортних артерій, що з'єднують Захід і Схід, Північ і Південь Євразійського материка. А чорноморські порти створюють сприятливі умови для безпосередніх зв'язків із країнами інших континентів.

Росія, як один із найбільших експортерів нафти та газу, саме використовуючи газотранспортний важіль, зокрема будівництво нових газопроводів, прагне вирішити свої основні геополітичні завдання, головним з яких є прагнення позбавити Україну статусу транспортно-транзитної держави. Домінуючі на сьогодні типи геополітичної свідомості не в змозі забезпечити об'єктивне сприйняття реальних викликів та запропонувати оптимальні варіанти розвитку, що загалом потребує виходу на нові геоментальні парадигми, у тому числі й у процесі творчого переосмислення національно-державницьких ідей та принципів економічного націоналізму.

Багато дослідників стверджують, що всі біди України в XX ст. виникали тому, що уряди, які володіють геополітичними методиками, перемагали нас на міжнародній арені та намагалися втручатися в наші внутрішні справи. Просторове розміщення України дає їй право на визначення своєї специфічної геополітичної ролі – бути мостом, що поєднує країни Європи та Азії. Розміри території України (найбільша країна субконтиненту Європи), чисельність її населення (понад 40 млн осіб), природні ресурси (п'яте місце в світі за корисними копалинами; перше місце за чорноземами – 70 % світових обсягів) у поєднанні з вигідним географічним положенням (торговий шлях «з варяг у греки»), демократична орієнтація політичного режиму (прагнення до волі

як національний імператив) дають нам право мати статус великої європейської держави з відповідною геополітичною поведінкою та геостратегічною орієнтацією. Україна є асоційованим членом Європейського Союзу, одним із найважливіших союзників ЄС на сході в рамках Європейської політики сусідства. Ідеться про програму «Східне партнерство». Україна разом з іншими пострадянськими країнами – Молдовою, Грузією, Азербайджаном розглядається ЄС як основний партнер серед колишніх республік СРСР.

Після російської анексії Кримської автономії та агресії 2014 р. на Сході України відбулися тектонічні зсуви у визначенні місця й ролі України в сучасному світі. Багатовекторність у зовнішній політиці та негласний протекторат Росії змінилися на користь європейського вибору. Ідеться про цивілізаційне повернення України в Європу. За оцінками багатьох західних та вітчизняних аналітиків, Україна є лідером демократизації на пострадянському просторі (протягом 30 років незалежності в нас змінилося 6 президентів, для порівняння – у Росії за цей час було три президенти, у Білорусі – один президент тощо).

Сьогодні відбувається стратегічний перехід України з пострадянського формату політики в європейський контекст. Головна мета – створення сильної сучасної держави європейського зразка. У геополітиці діє принцип: «Слабкість провокує, а сила застерігає». Геополітика – це справа сильних! Тому ми ніколи не станемо суб'єктом геополітики, поки не побудуємо сильної конкурентоздатної держави, мета діяльності якої – забезпечення гармонійного самобутнього розвитку українського народу. Це передбачає збереження та захист системи традиційних національних цінностей, заперечення яких ставить під питання саме існування нашого народу [16, с. 558–562]. Серед першочергових національних геополітичних інтересів України на сучасному етапі слід назвати: відбиття військової агресії Російської Федерації, відновлення миру, запобігання війні, гарантування зовнішнього та внутрішнього суверенітету, державної й територіальної цілісності, створення сучасної ефективної системи оборони й національної безпеки, налагодження постійних взаємокорисних зв'язків із ключовими міжнародними стратегічними партнерами: США, Великою Британією, Канадою, Польщею, Німеччиною та ін. [17, с. 498–500].

На мій погляд, єдино можливе ефективне геополітичне позиціонування України на сучасному етапі – східний форпост західної демократичної цивілізації, який протистоїть авторитарній загрозі зі Сходу для всієї об'єднаної Європи. Стратегічна мета нашого транзиту полягає в тому, щоби з часом перетворитися на самодостатнього регіонального лідера Східної Європи. Це неможливо здійснити без вирішення декількох важливих завдань розвитку: істотне нарощування економічного потенціалу щонайменше втричі, вимагання для цього Плану Маршалла для України при залученні не менше 200 млрд

доларів інвестицій; перехід від олігархічно-монопольної економіки до економіки народного капіталізму; ревізія карти корисних копалин для визначення реєстру стратегічних копалин для розвитку нової сучасної економіки; побудова парламентської республіки європейського зразка, що дозволить прибрати дуалізм влади та підвищити ефективність та прозорість державного управління; створення ефективного механізму рекрутингу державної та політичної еліти через побудову мережі елітних вишів; модернізація армії, створення сучасних ПВО та військово-морського флоту.

Висновки. Спільна з Росією історична спадщина для України ще тривалий час залишатиметься вагомим фактором розвитку та перспективи, адже все одно ми будемо залишатися поруч, маючи найдовший спільний кордон та зв'язки. Сьогодні відбувається стратегічний перехід України з пострадянського формату політики до європейської інтеграції. Головна мета – модернізація Української держави згідно з європейськими стандартами. Європейський вибір України, який закріплено в Конституції, вимагає конкретизації та чіткого визначення термінів вступу до ЄС як повноправного члена. В іншому випадку необхідно зробити перегляд геостратегічної доктрини в бік більшої суверенізації в рамках євроатлантичної цивілізації. Ефективне геополітичне позиціонування України на сучасному етапі – східний форпост західної демократичної цивілізації, який протистоїть авторитарній загрозі зі Сходу для всього колективного Заходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна політична лексика : енциклопед. слов.-довід. / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за наук. ред. Хоми Н. М. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 396 с.
2. Кривицька О. Геополітична дилема України як визначальний фактор її історичного майбутнього. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 133–144.
3. Требін М. П. Україна перед воєнними викликами сучасності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 4 (23). С. 246–251.
4. Дергачев В. А. Геополитическая трансформация Украины. *Вестник аналитики*. 2006. № 2. С. 37–43.
5. Шмаленко Ю. І. Геополітичні пріоритети України в сучасному світі : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2002. 19 с.
6. Дашевська О. В. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. *Грані*. 2015. № 9 (125). С. 33–37.
7. Вонсович О. С. Україна в геополітичному просторі Європи: безпековий вимір : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 18 с.

8. Булгаков В. А. Концептуальні засади визначення геополітичних пріоритетів України : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2002. 18 с.
9. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.
10. Русанова М. Класична геополітика як наука, що сприяє створенню імперій: критичний зсув у дослідницькій парадигмі геополітики. *Гілея*. 2013. Вип. 74. С. 400–402.
11. Ставицький А. Вплив сучасних геополітичних викликів на економічну безпеку держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 4 (199). С. 45–55.
12. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко. Харків : Фоліо, 2016. 496 с.
13. Тодоров І. Війна на українському Сході: геополітичні витоки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2014. Вип. 2. С. 285–295.
14. Бжезінський Зб. Велика шахівниця. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
15. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. ; за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ – 2000, 2015. 492 с.
16. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. 744 с.
17. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс : монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків : Федорко М. Ю., 2021. 558 с.

REFERENCES

1. Vdovychyn, I. Ya., Uhryn, L. Ya., & Shypunov, H. V., et al. (2015). *Suchasna politychna leksyka : entsykloped. slovnyk-dovidnyk* [Modern political vocabulary: encyclopedic dictionary-reference book] / za nauk. red. Khomy N. M. Lviv : «Novyi Svit-2000» [in Ukrainian].
2. Kryvytska, O. (2011). Neopolitychna dylema Ukrainy yak vyznachalny faktor yii istorychnoho maibutnoho [Geopolitical dilemma of Ukraine as a determining factor of its historical future]. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 5, 133-144 [in Ukrainian].
3. Trebin, M. P. (2014). Ukraina pered voiennymi vyklykamy suchasnosti [Ukraine before the present military challenges]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Serii: *Filosofii, filosofii prava, politohiia, sotsiologiia – Bulletin of the National University “Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine”*. Series: *Philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 4 (23), 246-251 [in Ukrainian].
4. Dergachev, V. A. (2006). Geopoliticheskaja transformacija Ukrainy [Geopolitical transformation of Ukraine]. *Vestnik analitiki – Analytics Bulletin*, 2, 37-43 [in Russian].

5. Shmalenko, Yu. I. (2002). *Heopolitychni priorytety Ukrainy v suchasnomu sviti* [Geopolitical priorities of Ukraine in the modern world]: Extended abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
6. Dashevskaya, O. V. (2015). Heopolitychnyi status derzhavy: sutnist, faktory ta funktsii [Geopolitical status of the state: essence, factors and functions]. *Hrani – Facets*, 9 (125), 33–37 [in Ukrainian].
7. Vonsovych, O. S. (2013). *Ukraina v heopolitychnomu prostori Yevropy: bezpekovi vymir* [Ukraine in the geopolitical space of Europe: the security dimension]: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
8. Bulhakov, V. A. (2002). *Kontseptualni zasady vyznachennia heopolitychnykh priorytetiv Ukrainy* [Conceptual bases for determining Ukraine's geopolitical priorities]: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
9. Halchynskyi, A. S. (2002). *Ukraina – na perekhresty heopolitychnykh interesiv* [Ukraine is at the crossroads of geopolitical interests]. Kyiv : Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
10. Rusanova, M. (2013). Klasychna heopolityka yak nauka, shcho spryiaie stvorenniu imperii: krytychnyi zsum u doslidnytskyi paradyhmi heopolityky [Classical geopolitics as a science that contributes to the creation of empires: a critical shift in the research paradigm of geopolitics]. *Hileia – Gilea*, Issue 74, 400-402 [in Ukrainian].
11. Stavitskyi, A. (2018). Vplyv suchasnykh heopolitychnykh vyklykiv na ekonomichnu bezpeku derzhavy [The impact of current geopolitical challenges on the economic security of the state]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 4 (199), 45-55 [in Ukrainian].
12. Plokhii, S. (2016). *Brama Yevropy. Istoriiia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti* [Gate of Europe. History of Ukraine from the Scythian wars to independence] / Per. z anhl. R. Klochko. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
13. Todorov, I. (2014). Viina na ukrainskomu Skhodi: heopolitychni vytoky [The war in the Ukrainian East: geopolitical origins]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist – Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, Issue 2, 285-295 [in Ukrainian].
14. Bzhezinskyi, Zb. (2000). *Velyka shakhivnytsia* [Big chessboard]. Lviv – Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
15. Vdovychyn, I. Ya., Uhryn, L. Ya., & Shypunov, H. V., et al. (2015). *Novitnia politychna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta inshi novotvory)* [The latest political vocabulary (neologisms, occasionalisms and other innovations)] / za zah. red. N. M. Khomy. Lviv: «Novyi Svit – 2000» [in Ukrainian].
16. Bezruk, O. O., Blikhar, V. S., & Herasina, L. M., et al. (2019). *Polityko-pravova mentalnist ukrainskoho sotsiumu v umovakh yevropeiskoi intehratsii* [Political and legal mentality of Ukrainian society in the context of European integration]: monohrafiia / za red. M. P. Trebina. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
17. Krotiuk, V. A. (Ed.) (2021). *Viiny informatsiinoi epokhy: mizhdystsyplinarnyi dyskurs* [Wars of the information age: interdisciplinary discourse]: monohrafiia. Kharkiv: FOP Fedorko M. Yu. [in Ukrainian].

Полищук Игорь Алексеевич, доктор политических наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ РОЛЬ УКРАИНЫ

В статье рассматривается геополитическое позиционирование Украины при формировании многополярной модели мирового порядка. Раскрываются основные факторы, влияющие на место и роль Украины на геополитической карте мира. Территория Украины всегда находилась в центре геополитических событий. Украина в нач. XXI в. находится на широтной геополитической оси, полюсами которой являются Европейский Союз и Российская Федерация. Делается вывод, что эффективное геополитическое позиционирование Украины на современном этапе – восточный форпост западной демократической цивилизации, противостоящий авторитарной угрозе с Востока всему коллективному Западу. Европейский выбор Украины требует конкретизации и четкого определения сроков вступления в ЕС как полноправного члена. В противном случае необходимо сделать пересмотр геостратегической доктрины в сторону большей суверенизации в рамках евроатлантической цивилизации.

Ключевые слова: Украина, геополитика, евроатлантическая цивилизация, Европейский Союз, Российская Федерация, модернизация.

Polishchuk Ihor Oleksiiovych, Doctor of Political Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

GEOPOLITICAL ROLE OF UKRAINE

The article considers the geopolitical positioning of Ukraine under the conditions of formation of a multipolar model of the world order. The main factors influencing the place and role of Ukraine on the modern geopolitical map of the world are revealed. The territory of Ukraine has always been at the center of geopolitical events. Ukraine at the beginning XXI century is on the latitudinal geopolitical axis, the poles of which are the European Union and the Russian Federation. It is concluded that the effective geopolitical positioning of Ukraine at the present stage is the eastern outpost of Western democratic civilization, which resists the authoritarian threat from the East to the entire collective West. Ukraine's European choice requires concretization and clear definition of the terms of accession to the EU as a full member. Otherwise, it is necessary to revise the geostrategic doctrine towards greater sovereignty within the framework of Euro-Atlantic civilization.

Keywords: Ukraine, geopolitics, Euro-Atlantic civilization, European Union, Russian Federation, modernization.

